

ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

STATE STRATEGY OF AGRARIAN ECONOMY INTELLECTUALIZATION

Юрій ОРЕХІВСЬКИЙ,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України, Київ

Yuriy OREKHIVSKY,
National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Постановка проблеми. На сьогодні визнано, що за умов виснаження більшості природно-речових ресурсів перспектива належить нематеріальним факторам економічного зростання, що безпосередньо стосується аграрного сектору господарства. Це світова тенденція, яка зумовлює становлення інноваційно-інформаційної економіки знань.

У ній домінує ідея верховенства цінності особистості працівника, інтелектуалізації його трудових зусиль. За рахунок якості людського компонента нині в постіндустріальних країнах уже створюється понад дві третини доданої вартості життєвих благ.

Подолання тривалої кризи вітчизняного сільського господарства вимагає невідкладного вдосконалення стратегічного управління галуззю, пріоритетного спрямування політики держави на відродження й примноження інтелектуального потенціалу, трансформацію його у відповідний капітал ринкової економіки соціальної орієнтації. Відставання головної продуктивної сили знижує її конкурентоспроможність, негативно впливає на продовольчу безпеку та економічний суверенітет України в цілому.

Тому розширене відтворення шляхом інтелектуалізації аграрної економіки за провідної ролі держави постає одним із ключових об'єктів стратегічного управління.

Результати інших дослідників. Вітчизняна наука і практика мають завдячувати насамперед творчому пошуку науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України, які вперше здійснили спеціальне фундаментальне дослідження, глибоко розробивши головне – теоретико-методологічні засади економіки знань: В. М. Гець, Д. П. Богиня, Л. І. Федулова та ін. [24]. Слід відзначити і таких економістів, як О. М. Головінов [5], О. А. Грішнова [6], О. В. Кендюхов [9], А. В. Коровський [12], Я. С. Ларіна [15], О. В. Шкурूपій [26]. Вони розглянули формування інтелектуального капіталу в аспекті сучасної еволюції людського фактору економіки. Російські вчені С. М. Климов [10], А. Н. Козирев [11] і Б. Б. Леонт'єв [16] дали соціально-економічну оцінку інтелекту, торкнулися стратегічного управління інтелектуальними ресурсами організації. Західні науковці Е. Брукінг [2], Е. Денісон [29], Л. Едвінсон [28], М. Рубінштейн [21] зазначають, що майбутнє за економікою знань, творчі ідеї найбільш ефективно матеріалізуються у бізнес-рішеннях, а інтелектуальний капітал стає основним джерелом багатства у третьому тисячолітті.

Окремі фрагменти інтелектуалізації аграрної праці та виробництва містяться у роботах О. М. Бородіної [1], О. М. Вишневої [4], Л. І. Курило [14] і О. Г. Шпикуляка [27]. У них висвітлюються наукові основи проблеми з позиції інтелектуальної власності, економічний механізм реалізації відносин інтелектуального капіталу та розвиток деяких інститутів його формування на селі. Проте акцентованих досліджень, зокрема щодо вироблення чіткої стратегії державного управління розвитком інтелектуалізації сільського господарства, ще бракує. Активізації даного наукового пошуку вимагає і нинішній кризовий стан галузі.

Мета статті – з'ясувати сучасну роль держави та першочергові інституціональні заходи, необхідні для прискорення інтелектуалізації сільськогосподарського виробництва. Гіпотетично ставиться завдання обґрунтувати це як пріоритетний об'єкт стратегічного управління і ключовий напрям перспективного розвитку аграрної сфери національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до становлення перспективної економіки знань суттєво підвищився приблизно чверть століття тому. Імпульсом стало дослідження Світового банку, проведеного у 192 країнах. Виявлено, що фізичний капітал нині формує 16% загального багатства, природний – 20, а людський фактор – 64% [24, с. 188]. Тому докорінно змінюється відношення до головної продуктивної сили суспільства, яку формують інтелектуальні працівники, здатні до творчої інноваційної діяльності. Корейський учений Дж. Парк дійшов висновку, що майже 90% зростання виробництва у розвинутих країнах відбувається за рахунок інтелектуального ресурсу, який вирішально зумовлює соціально-економічний прогрес [30, с. 528].

Постіндустріальні країни домінують на світовому ринку завдяки високому рівню робочої сили і продукції інтелектуального виробництва. Зокрема, переможними у глобальній конкуренції є технологічні інновації, оригінальні ідеї та проекти, інформація і т. п. Для прикладу, зростання світового випуску традиційних товарів і послуг не перевищує в останній період 5% на рік, тоді як питома вага продуктів інтелектуальної власності сягає у міжнародному співробітництві до 15% [19, с. 57]. Натомість узагальнення різних точок зору та фактів реального господарського життя зумовлює його критеріальну дефініцію з погляду майбутнього на сучасне.

Інтелектуальна економіка, включаючи й аграрний сектор, – це перспективна система народного господарства, новий технологічний спосіб виробництва, який базується на креативній творчості розуму, знаннях, інноваціях, інформації, гуманізації та екологізації трудової діяльності, що акумулюється в інтелектуальному потенціалі, який за ринкових умов трансформується в особливий капітал як найцінніший і безмежний нематеріальний ресурс накопичення доданої вартості життєвих благ.

Intellectual economy, including agrarian sector, is the perspective system of national economy, new technological method of production, based on creative work of mind, knowledge, innovations, information, humanizing and ecologization of labour activity, that is accumulated in intellectual potential that at market conditions is transformed in the special capital as most valuable and boundless non-material resource of accumulation of value added vital blessing.

Звідси в об'єкт дослідження коренево потрапляє **інтелект** (лат. Intellectus – розум, пізнання і т. п.). Поняття досить

Досліджується механізм державного забезпечення розширеного відтворення інтелектуального потенціалу і капіталу національної аграрної сфери господарства. У форматі посилення інтелектуалізації економіки як новітньої тенденції, характерної насамперед для розвинутих країн, обґрунтовується актуальна необхідність концентрованого впливу держави, системного здійснення інституціональних заходів щодо інтелектуалізації життєвоважливішої аграрної праці та виробництва. В економічній політиці трактується як пріоритетна стратегія розвитку людського фактору, для якого визначальною рушійною силою постають креативні ідеї, знання, творчість, інші енергетичні можливості розуму як невичерпний актив і нематеріальний ресурс інноваційної трудової діяльності на землі.

The mechanism of the state providing of extended recreation of intellectual potential and capital of the national agrarian sphere of economy is investigated. In the format of strengthening of intellectualization economy as the newest tendency, typical, first of all, for the developed countries, an actual necessity of the concentrated influence of the state, system realization of institutional measures is grounded in relation to intellectualization important human of agrarian labour and production. The strategy of development of human factor, for creativity ideas, knowledge, work, motive force, is interpreted in economic politics by priority, other power possibilities of mind as inexhaustible asset and non-material resource of innovative labour activity.

Рисунок. Передумови відтворення інтелектуального потенціалу села як об'єкти стратегічного управління

насичене. Вчені називають понад 100 лише «базових факторів інтелекту» [13, с.120]. Вони по-своєму впливають на працю людей. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає інтелект як розум, здатність до творчого мислення, наближення його до вищих теоретичних рівнів, позначає якість розвитку особистості у процесі її життєдіяльності [3, с.282]. Стосовно управління філософська наука отожднює інтелект зі стилем і стратегіями вирішення проблем, здійсненням розумових функцій, ефективністю індивідуального підходу до ситуації, що вимагає пізнавальної активності [25, с.215–216].

Це дає підстави розглядати інтелектуальний потенціал як реально нематеріальний фактор виробництва у стратегічному вимірі управління. Характерні риси інтелекту, притаманні сільському трудівнику, скомпановані нами у три блоки: 1) харизматичні дані, природно спадкові (генетичні ознаки, хист, покликання, внутрішня потреба до праці на землі, селянські династії тощо); 2) набуті якості, зумовлені особливостями сільськогосподарського виробництва та сільського образу життя; 3) властивості, наслідковані зовнішнім суспільним середовищем [18, с.229]. Представлена модель відображає загальні напрями державного впливу й регулювання відтворення інтелектуального потенціалу аграрної сфери національної економіки.

Інтелектуальний агропотенціал визначається як сукупність креативних, розумових якостей, насамперед освітньо-кваліфікаційних знань та інших властивостей особистості працівника (а також синергичності колективу й галузі), що втілює необмеженість творчих сил та енергії, здатність до складної праці на землі. Безпосередня участь у створенні благ, тобто реалізація інтелектуального потенціалу, матеріалізує його в **капітал** як самозростаючу вартість.

Інтелектуалізація сільського господарства втілює не тільки економічні відносини, а й соціальні, правові, моральні, культурні, психологічні та інші суспільні зв'язки і залежності, пов'язані з відтворенням специфічних нематеріальних активів працюючих індивідів. Отже, примноження інтелектуального потенціалу і капіталу галузі вимагає окремого системного підходу, здійснення комплексних заходів у процесі розширеного відтворення особистісного фактору аграрного виробництва. А це можливо тільки на підґрунті загального людського розвитку країни за ведучої участі держави.

У звітах виконання ПРООН (Програма розвитку ООН) після 1993 року Україна опустилася із 45-го місця в міжнародному рейтингу індексу людського розвитку на 78-у позицію в 2013 році серед обстежених 187 країн і територій світу [20, с.5]. Найбільше недооцінюється та відстає інтелектуальний потенціал аграрного сектору, використання якого зводиться до прикметної цифри 5-15% залежно від регіонів країни [23, с.111].

Автором проведено спеціальне опитування 416 керівників і спеціалістів первинної ланки аграрної економіки, представників усіх областей України. Лише 13% із них вказали на те, що дбають про всебічний розвиток працівників, головні ж зусилля власники спрямовують на отримання максимального прибутку (94%), хоча й підкреслюють, що в стратегії управління розширене відтворення інтелектуального потенціалу/капіталу села повинно займати першочергове місце (69%).

Безпосередні сільгоспвиробники вважають, що інтелектуалізація аграрної сфери потребує більшої державної підтримки (88% респондентів). Розвиток інтелектуального агропотенціалу найсуттєвіше гальмується відтоком із галузі кваліфікованих працівників (73%), загальним відставанням розвитку села (62%), наявністю монополізму, тінювого бізнесу, корупції і т. п. (50%). Анкетування орієнтує на створення необхідних умов для розширеного відтворення й підвищення рівня працівників, а отже, й соціального розвитку села, націлює на очікувані інституціональні заходи держави. Їх важливість оцінена респондентами у відсотках шляхом вибору трьох найсуттєвіших складових із запропонованої кількості варіантів (див. **рис.**).

Село, АПК не можуть власними силами і коштами підняти галузь. Це наявний факт. Потрібно об'єднання зусиль, мобілізація всього суспільства під егідою держави, як це демонструють розвинуті країни. Жодна з них не стала б можливою без належної підтримки аграрного сектору економіки. Світовий досвід переконує, що інвестиції в людський капітал дають віддачу вп'ятеро-вшестеро більшу, ніж вкладення у матеріальне виробництво [29, с.297].

В Україні нової доби прийнята ціла низка законів, постанов, нормативних актів, програм і т. п. щодо розвитку національного сільського господарства. Але ці документи залишаються переважно декларативними. У них по-старому робиться ставка переважно на поліпшення виробничих показників, а турботи про селян-хліборобів залишаються частіше на папері.

Проілюструємо висловлену думку на прикладі Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України №1158 у 2007 році [7]. Керівником робочої групи щодо підготовки нині діючого вказаного документа був Ю. Лузан. Він зазначає, що узагальнення попередніх державних актів, починаючи з 1990 року, дало змогу удосконалити алгоритм, забезпечити системний підхід, реалізувати ключові методологічні аспекти проведення досліджень на основі принципу послідовності й комплексності [86, с.404].

Дійсно, програма змістовна. Але фактично вона зведена до організаційних та економічних факторів розвитку агропромислової сфери. Серед організаційних заходів на першому плані знаходиться безпосереднє виробництво. І тільки в заключній частині згадується освіта і наука в аспекті удосконалення систем управління аграрним сектором. При цьому заслуговує на розуміння те, що створення умов для заохочення молоді до роботи і проживання в сільській місцевості відображено в розділі вдосконалення розвитку сільських територій. Проте зазначені питання не фігурують як пріоритетні. Те саме стосується й економічних заходів, які пропонуються у програмі. Лише заключна їх частина містить аспект ефективності зайнятості й заробітної плати сільського населення. Про розширене відтворення інтелектуального потенціалу/капіталу села не згадується [86, с.404–431].

Навіть затверджена урядом названа програма виконується неповністю, як і інші законодавчі акти з розвитку аграрної сфери та села. Основні причини залишаються хронічні: дефіцитність державного бюджету, гальмування земельної реформи, нечілне місце сільського господарства у планах соціально-економічного розвитку країни.

Міністерство аграрної політики і продовольства України у 2013 році взялося за розробку нової Державної програми розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року. Її презентація очікується у 2014 році. У черговому документі головним завданням стратегії є докладення зусиль задля підтримки дрібно- і середньотоварного виробника та збереження українського села. Зазначається, що розробляються заходи для поліпшення умов інвестування АПК, щоб зацікавити бізнес узяти на себе певну частину соціального забезпечення села.

Асоціація фермерів і приватних землевласників та Всеукраїнський союз обслуговуючих кооперативів, які представляють якраз дрібних виробників, критикують нову аграрну стратегію, що не містить дієвих механізмів розвитку АПК та відповідає інтересам лише агрохолдингів. Такий підхід може далі лише нашкодити селу. Про розширене відтворення інтелектуального потенціалу/капіталу як головного вектора стратегічного управління й дотепер не йдеться.

Удосконалювати існуючу аграрну політику кочне необхідно. Натомість у стратегії розвитку має домінувати особистість трудівника землі та його сім'я, підпорядкування виробництва й бізнесу інтересам селян. Без них будь-які програми (проекти) зростання галузі залишаться декларативними проєктами.

В Україні є достатньо можливостей для сучасного кадрового забезпечення розвитку сільського господарства та посилення його інтелектуалізації. Розширене відтворення інтелектуального потенціалу досягається в перспективі швидше не кількісними ознаками, а якістю, тобто рівнем працюючих. У цьому полягає невичерпність людського фактору виробництва. Це і є головний орієнтир для вдосконалення стратегічного управління та заінтересованих інституцій держави.

Важливим елементом об'єктивного механізму соціально орієнтованої ринкової економіки є попит. Для ринку праці це має особливе значення. Сукупний попит на робочу силу формується як потребами ринку, так і господарською політикою держави. Ринок праці є найбільш інституціонально впливовим. Тобто суб'єктивне поєднується з об'єктивним, причому державі має належати провідна роль у розширеному відтворенні сукупного працівника.

Невиправданим, на наш погляд, є різке скорочення (менш ніж 1%) державних підприємств серед кількості діючих аграрних суб'єктів господарювання. Сільськогосподарське виробництво найбільшою мірою потребує вирішального інституційного впливу, особливо в нашій країні на сучасному етапі. Для цього необхідна відповідна база – міцний державний аграрний сектор як головний провідник, координуючий і спрямовуючий соціально-економічну політику на селі.

Необхідно піднести державні підприємства до лідерів галузі. Тоді з'являться нові можливості для вдосконалення практичної підготовки студентів аграрних ВНЗ, оскільки, як показує дійсність, приватні вітчизняні підприємці неохоче піклуються про зростаючу інтелектуальну зміну трудівників села, адже прагнуть миттєвої вигоди – отримати відразу фахівців із досвідом. А де їх взяти? Держава, і тільки вона, здатна подолати таку нелогічну ситуацію, забезпечивши гідний статус молодого спеціаліста з усіма гарантіями його професійного і всебічного розвитку, включаючи пільги для селян.

Стратегія державного управління не повинна зводитися до формальної зайнятості працездатного сільського населення. Працівникам землі необхідні якісні робочі місця і відповідна робота згідно зі світовими стандартами і вимогами Міжнародної організації праці (МОП). Держава зобов'язана допомогти селянам отримати гідну працю і зарплату, сучасну освіту й медичне обслуговування та інші соціальні блага. Це сприятиме інтелектуалізації та ефективності аграрної економіки, а отже, добробуту всіх членів суспільства.

Українське село заслугоує стати територією успіху, який почнеться з інтелектуального розвитку людського фактору виробництва.

ВИСНОВКИ

Україні вкрай необхідна цільова, спрямована на довготривалу перспективу, комплексна програма розширеного відтворення інтелектуального потенціалу і капіталу сільського господарства.

Інтелектуалізація аграрного сектору повинна стати пріоритетним об'єктом стратегічного управління, всенародною справою, що вимагає об'єднання зусиль на чолі з державою.

Спеціальні інституціональні заходи покликані насамперед допомогти селянам отримати гідну роботу і сучасні умови життя, сприяти всебічному розвитку особистості трудівників землі.

Наразі мають продовжуватися дослідження щодо забезпечення інтелектуалізації на різних рівнях з урахуванням регіональних відмінностей та глобалізації національної аграрної економіки.

Ukraine extremely needs complex program of the extended recreation of intellectual potential and capital of agriculture.

Intellectualization of agrarian sector must become the priority object of strategic management, national business that requires combining effort at head with the state.

The special institutional measures are, first of all, to help peasants to get deserving work and modern terms of life, assist to all-round development of personality workers of land.

Now, researches must proceed in relation to providing of intellectualization on different levels taking into account regional differences and globalization of national agrarian economy.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіна О. М. Людський капітал як основний стратегічний ресурс сталого розвитку аграрного сектору / О. М. Бородіна // Економіка АПК. – 2003. – №9. – С. 103–108.
2. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг. Пер. с англ.; под ред. Л. Н. Ковалик. – СПб.: Питер, 2001. – 288с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736с.
4. Вишневецька О. М. Ресурсний потенціал аграрного сектору економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти: монографія / О. М. Вишневецька. – Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2011. – 487с.
5. Головінов О. М. Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки / О. М. Головінов. – Донецьк: Дон-ДУЕТ ім. Тугана-Барановського, 2004. – 160с.
6. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К.: Знання, КОО, 2001. – 254с.
7. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року / Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007р. № 1158. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 53с.
8. Економіка знань – модернізаційний проєкт України / За заг. ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. С. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 544с.
9. Кендихов О. В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління: моногр. / Кендихов О. В., НАН України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк: ДонУЕП, 2006. – 308с.
10. Климов С. М. Стратегическое управление интеллектуальными ресурсами организации / С. М. Климов. – СПб.: Общество «Знание», 2001. – 157с.
11. Козырев А. Н. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности / А. Н. Козырев, В. Л. Макаров. – М.: РИЦ ГШ ВС РФ, 2003. – 368с.
12. Коровський А. В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: монографія / А. В. Коровський. – К.: КНЕУ, 2004. – 184с.
13. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; Под общей ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярославского. – М.: Политиздат, 1985. – 431с.
14. Курило Л. І. Інтелектуальний капітал в аграрній сфері економіки: монографія / Л. І. Курило. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 322с.
15. Ларіна Я. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія / Ярослава Ларіна, Олена Брацлавська. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 248с.
16. Леонтьев Б. Б. Цена интеллекта: интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б. Б. Леонтьев. – М.: Изд. центр «Акционер», 2002. – 200с.
17. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія / Ю. Я. Лузан. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 472с.
18. Орехівський Ю. Г. Відродження інтелектуального потенціалу – ключ до розвитку села / Ю. Г. Орехівський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Економіка, аграрний менеджмент та бізнес» / Редкол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К.: ВЦ НУБПУ, 2010. – Вип. 154. – Ч. 2. – С. 224–231.
19. Поплавська Ж. Інтелектуальний капітал економіки знань / Ж. В. Поплавська, В. Г. Поплавський // Вісник НАН України. – 2007. – №2. – С. 52–62.
20. Регіональний людський розвиток: Стат. бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 60с.
21. Рубинштейн Моше Ф. Интеллектуальная организация. Привнеси будущее в настоящее и преврати творческие идеи в бизнес-решения / Моше Ф. Рубинштейн, Айрис Р. Фирстенберг. Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 192с.
22. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Т. Стюарт. – М.: Поколение, 2007. – 368с.
23. Ткаченко В. А. Интеллектуальный потенциал в основе сенсационных стратегий / В. А. Ткаченко // Экономический вестник Донбасу. – 2007. – №2. – С. 107–115.
24. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: «Основа», 2006. – 592с.
25. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815с.
26. Шкурупій О. В. Інтелектуальний капітал у трансформаційній економіці: Монографія / О. В. Шкурупій О. В. / Укооспілка / Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана; Полтавський університет споживчої кооперації України. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 268с.
27. Шпикуляк О. Г. Інтелектуальний та людський капітал як детермінанти інноваційного розвитку економіки: інституціональний аспект / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило // Інноваційна економіка. – 2011. – №3. – С. 3–9.
28. Эдвинсон Л. Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях / Л. Эдвинсон. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 248с.
29. Denison E. F. The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives Before Us / E. F. Denison. – Washington DC: Committee for Economic Development, 2001.
30. Park J. Dispersion of Human Capital and Economic Growth / J. Park // Journal of Macroeconomics. – 2006. – Vol. 28. – Iss. 3. – P.520–539.